

Aztán tovább múlt az idő megállíthatatlanul, de én hiába vártam a herceget. Úgy látszik nagyon vigyáztak rá ott Pozsonyban, nem tudott megszökni az ellen-segeitől.

Egyszer mégis elszántam magamat és megkérdeztem, mikor megyünk megint a nagymamával Pozsonyba, a herceghez, de azt felelték, levél jött Anna nénitől és az volt benne, hogy a látogatásunk nagyon rossz hatással volt a hercegre, és többet nem mehetünk. Akkor mérgemben alig tudtam megállni, hogy el ne mondjam, hogy az az orvos, aki a herceg mellett van, nem is igazi orvos, hanem közön-séges kém, a végén meg is fogja mérgezni, és talán még Anna néni is bele van keverve a dologba, mert ő se a herceg pártján áll, hanem az ellenségein. Aztán mégsem szóltam, úgysem hittek volna nekem. Azt még megtettem becsületből, hogy amikor megint elvittek nyáron Dunaradványra, beszéltem az öreg vízimol-nárral, hátha mégis szükség lesz rá.

Utána már én se gondoltam többet a hercegre.

Mikor elkezdődött az új iskolaév, vettek a szüleim egy új iskolatáskát meg fes-téket, tolltartót és azt mondták, ez mind abból a pénzből van, amit a hercegtől kaptam. Erre se szóltam semmit, pedig mondhattam volna, hogy ezeket akkor is meg kellett volna venni, ha a herceg nem adja a pénzt. Legalább száz koro-nát hagytak volna meg, hogy ha mégis megjön a herceg és nem lesz nála pénz, ki tudjuk fizetni a radványi molnárt.

De emiatt se szóltam, nehogy azt mondják, hogy hálátlan vagyok, mert min-dig azt szokták mondani.

Megköszöntem a táskát meg a többi ajándékot, és amikor eljött az első taní-tási nap, csendben elindultam az iskolába. Ez volt az utolsó évem az elemiben Massányi tanító úr keze alatt, jövőre már gimnáziumba iratnak, és akkor úgyszólván minden megváltozik.

Lassan aztán meg is nyugodtam, nem gondoltam többé a hercegre. Ha jön-ni akar, úgyszólván megtalálja a Kender utcát, azt akárki megmondja, hol van. Azon meg ráérünk akkor is gondolkozni, hogyan jussunk át a határon pénz nélkül.

KUNSZERY GYULA

MADÁCH VALLÁSOS KÖLTÉSZETE

A drámaíró Madáchnak előbb országos, majd világméretű sikere, *Az ember tragédiájának*, mint páratlan remekműnek szinte szupernovaként való váratlan — és azóta is tartós — ragyogása homályba borította Madách Imrét, a költőt. Őma-ga sem tulajdonított nagyobb jelentőséget epikus-lirikus alkotásainak; ifjúkori zsenyéinek gyűjteményén kívül életében csak mintegy tíz versét jelentette meg al-manachokban, folyóiratokban, s csak a hagyatékából került elő verseinek kiadásra előkészített, ciklusokban elrendezett, mennyiségben és minőségben is gazdag kézi-ratos gyűjteménye. Ebből kitűnik, hogy Madách — ha küszködik is a formával — költőnek sem jelentéktelen, s formai fogyatékosága is tulajdonképpen erény: a tartalmi gazdagság, a gondolati súly, a filozófikus teher alatt roskadoznak a köny-nyedebb epikus és lírikus formák. Hadd szólaltassuk meg ezt a másik Madáchot, az elfelejtett és alig-alig ismert költőt, mégpedig vallási vonatkozású költészete vo-nalán. Tiszteletben tartjuk saját beosztását, mikor szétválasztjuk — „műlegenda-nak” nevezhető — epikus verseit a líraiaktól.

Az előbbiek közül az Eötvösre emlékeztető *Haldokló gyermek* című érzelmes balladában csendül fel először a vallásos érzés hangja. A kórágyon haldokló beteg gyermekét édesanyja tündérmesékkal, vitézi regékkel akarja vigasztalni, de ő nem áhítozik ezekre:

*Csak szép ruhát készíttetek nekem,
Anyám, testvérim, nem látjátok-é,
Mi szent alak áll ott s mi édesen
Hív a szép honba, hogy menjek vele?*

*Ah ő az, ő az Istennek fia,
Kit bibliánkban sokszor mutatál,
Mint hívja a játszó gyermekeket,
S követnem kit sokszor parancsolál...*

Érdekes, hogy „legendáinak” tárgyát szinte kivétel nélkül az ószövetségi szent-írásból meríti, egyéni fantáziájával romantikusan kiszíneezve, s hozzáfűzött filozo-

fikus gondolatokkal gazdagítva — és súlyosbítva — az eredeti bibliai történeteket. Az első halott Káin és Ábel históriáját dolgozza fel, de nem csak elbeszélve, hanem átméltatva is, nemcsak két testvér harcol benne, hanem a tiszta hódoló hit a töprengő kételkedéssel, a szív az észsel... A Nabukodonozor álmában a zsarnok kérlelhetetlenül bekövetkező fokozatos magára maradottságát írja le zordon ábrázoló erővel: „Áll búsan magában pusztaság között — A király csontokból épült trón fölött...” — A Lót sem csak egyszerűen elbeszélése a bibliai történetnek, ebben is van mélységes filozófiai tartalom: a továbbvándorlásra mindig hajlamosabb férfi és a házi tűzhelyhez végsőkig ragaszkodó nő, az emberi egyéni sorsot a nagy történelmi összefüggésekben érzékelő férfi, és az élet apró realitásait átérző asszony kettősségének örök problémája:

*„Hát fecskénk, mond a nő a dalos kis állat,
Elvész-é az is? Hejh, Isten őt mért sújtja?”
„Ahol esni kell a büszke palotának,
Ott a fecskefészek a sors áldozatja”.*

A nő teremtése elbeszélésében éppen nem ragaszkodik a biblia betű szerinti szövegéhez. A nő a vers szerint a sátni Lucifernek és egy angyalnak a tragikus szerelméből született:

*És az ölelésnek mennyek ajtajánál
Lányka lett gyümölcse, — ördög, angyal lánya,
Fölfogák szülői, elvivék s letették
Az alvó Ádámnak vágyteljes karjába.*

*Ádám ébredt, titkos vágy voná a lányhoz,
Úgy érzé, mint hogyha oldalából lenne,
Nem tudá, hogy angyal s ördögnek csókjából
Lón kinul és üdvül a lány teremtve...*

Nem lenne nehéz párhuzamos egybevetésekkel kimutatni, hogy ezekben a versekben már benne rejlik csirájában a Tragédia problematikája. S van egy bibliai hangulatú — de a biblia szövegétől teljesen független — „legendája” is, Az angyal útja, amelyben már a Tragédiának különböző történelmi korokat és tájakat egyesítes keretbe foglaló szerkezeti ötlete is benne rejlik.

Az Isten leküldi Gábor angyalt a földre, hogy nézzen kissé körül, dicsérik-e kellőképpen hatalmát, s mit lel többet, bút vagy boldogságot. (Lehetetlen rá nem ismerni Vörösmarty Hedvigjének hatására motívumban s versformában is: „Szóla Isten Gábor angyalához...”.) Gábor angyal útjának állomásai: a viharzó tenger, Egyiptom, az „Isten nevében” indított háborúk harctere, India, végül a jég hona. S azt tapasztalja mindenütt, hogy a góg, a hatalom nem boldogít, pusztulás jár a nyomában, s maga is pusztulásra van ítélve; boldogságot csak a szerénység, a megelégedés és a szeretet biztosít, s világszerte nagy úttjáról kincsek helyett ezeknek az érzéseknek egyszerű virágszálaikat viszi bemutatásra Jehovához.

Mint e vázlatos tartalmi kivonatolásból is kiténik: Madách epikus versei nem öncélú elbeszélések, hanem mélységes gondolati tartalomtól terhesek. Még inkább áll ez a megállapítás vallásos lírájára, melyben közvetítő közeg nélkül, közvetlenül nyilatkozhat meg filozofálásra hajlamos egyénisége. Érdekes sajátága ezeknek a verseknek, hogy a vallásos érzés sohasem a maga egyszerű tisztaságában jelentkezik bennük, hanem komplexen, összetetten, ötvözötten más érzelmi és gondolati tartalommal. Így fiatalabb korában még a szerelemmel is. Bizonyos Idához írott Templomban című verse így kezdődik:

*Egyházba mentem, ott valál,
Mint angyal, buzgón elmerülve,
Áhítat fogta keblem el
A hívők zengő énekére.*

*Úgy tetszett, mintha ez imák
Mind, mind lábadozó hullanának,
Hogy tisztább szellem, lányka, te,
Mutasd be Isten zsámolyának...*

Finom gondolat, hogy a közösség imáit olyan valaki közvetítse Istenhez, akit mindannyiunknál tisztább lelkiületűnek érzünk... Ám ez az ifjúkori rajongás a sorscsapások, a csalódások, a családi boldogtalanság következtében hosszú időre keserű kiábrándulássá változik. Ennek az életkorszaknak a vallási költészetében az istenhit szinte embermegvetéssel párosul: éles szembeállításba kerül benne a

fenséges Isten az alacsonyrendű emberrel. Ezek ilyenformán nemcsak istendicsőítő, hanem egyúttal — kissé szokatlan kifejezéssel élve — „emberkáromló” versek is. Az Isten keze, ember keze című hosszú költemény az istenalkotta természet fenséges szépségének hatalmas himnusza, melyben a költő valóban festői megjelenítő erővel ábrázolja az érintetlen vadon természetet:

*Oh dicső világ! te Isten szent világa,
Hozzád vonz szívemnek érzeménye, vágya!
Itt még nem dült ember, itten mindenén még
Óserő zománca mint túlföldi csók ég...*

De a himnikus hang a költemény vége felé elégikussá változik, mert az ember keze nyomán megromlik a természet isteni harmóniája:

*Elhervad, kipusztul Isten szent világa;
Jó helyébe ember dőre alkotása,
S édenünk helyett, mit földön Isten alkot,
Emberkéz alkotja számunkra a poklot...*

Elkeseredettsége oly nagyfokú, hogy még a Kórágyon sem kíván gyógyulást:

*...S épp nékem e hangyaboly világon Mélyen érzem, Isten egyedül nagy
Vágyaim mi végett függjenek, S oly kicsik, törpék az emberek...*

Ugyanez a pesszimisztikus, reménytelen, kiábrándult életérzés epigrammába sűrítve is jelentkezik:

*Mit nékem az egész emberiség, S kivégezem végül enmagamat;
Nem vágom meg miatta ujjamat, Hogy újra Isten légyen már az Úr,
De hívjatok kiáltani, megyek És éden kertje újra felvirul.*

Szomorú, komor, felhős világ ez, de nem egészen vigasztalan. Mert vannak Madáchnak olyan versei is, amelyek arról tanúskodnak, hogy mizantropiája nem egészen végletes, nem általános körű. Költészetének legelőremutatóbb vonása éppen az, hogy ellenszenvé végső elemzésben tulajdonképpen csak kora társadalmi rendje ellen irányul, emberszeretetének forrása nem apadt ki soha a szegények, az elnyomottak, az elesettek irányában. S ilyenkor a vallásos érzés szociális érzéssel kapcsolódik. Karácsonykor című költeményében a fényes világításban ünneplő büszke vár alján az útfélen vacogó kolduscsalád apjának ajkára adja ezeket a lázongó szavakat:

*Márma van karácsony szentelt ünnepe,
A nép megváltója márma született;
Jó hogy ez egy emlék megmaradt reánk,
Mert feledtük volna, hogy megváltatánk.
Oh hatalmas Isten, hát miért, miért
Ontatál fiaddal értünk drága vért?
Hogy dombérozásra több ünnep legyen,
S a nép rab maradjon véges-végtelen?...*

Ugyanez a szociális lázongással kevert istenhit sűrítődik epigrammatikusan is:

*Az ég magas! — míg a sóhaj felér, A nyomorúság szenvedésitől
Esővé lesz, s az is, ha földre hull, Csak a dúsak termése gazdagul.*

A megváltóról szóló mélyértelmű versébe is szociális panasz vegyül:

*Szél hordta el földünkről szent tanát,
Az istenember mennybe visszatért;
Az úr csak úr, a rab csak rab maradt,
S a régiért új szenvedést cserélt.*

*Ha éhesen kívánja szent jogát,
Megváltójához küldik menten őt,
Közöttünk csak a véres kereszt maradt
Ijeszteni a jogkövetelőt.*

Am az is érdekes, hogy Madách, az alsósztrigovai boldogtalanul gazdag földesúr hogyan képzeli ennek az általa nemcsak éles szemmel meglátott, hanem nagyon is átszenvedett szociális feszültségnek a feloldását. *Nyújtsunk kezét!* — hirdeti egyik késői verse:

*Oh vár ura, óh gunyhó embere!
Keserveinkben hol lelünk vigaszt?
Mindkettőnknek csak a hegy istene
Bár érdemetlenül nyújthatja azt.
Ím egy hit, egy remény terjeszti szét
Hát mindkettőnk felett védszárnyait,*

*Együtt könyörgjük Istennek kegyét,
És szíveinkben ha erős a hit:
Talán megszán még és szent szelleme
Leszáll közénk s a közöltár felett,
Ha szünk őszinte volt, azt dörögi le:
„Örülj! nem késő nyújtasz még kezét!”*

Nyilvánvalóan a szabadságharcnak az egész nemzetet lesújtó bukása után írta Madách ezt a verset. És nem az ő hibája, ha saját történelmi osztálya nem fogadta meg az Isten kegyére hivatkozó tanácsot: nem nyújtotta kezét a „gunyhó emberének”. De ő maga kinyújtotta a kezét. S ez a kéz — minden időleges személyes borúlátás ellenére — a biztató jövőbe mutat.

Valkó László: Kereszten